

Școala Europeană „Ovidiu Șincai”

București, str. Atena nr. 11, sector 1
Tel. 230.24.74, fax: 231.55.23, Email: scoalaovidiusincai@yahoo.com
Website: www.seos.ro

Raport privind primul seminar al Școlii Europene Ovidiu Șincai *Ediția 2006-2007* Odorheiu Secuiesc, 16-19 noiembrie 2006

În perioada 16-19 noiembrie 2006 a avut loc, la Odorheiu Secuiesc, primul seminar al Școlii Europene „Ovidiu Șincai” – ediția 2006-2007, cu tema ***Integrarea României în Uniunea Europeană***. Prelegerile au fost susținute de către **Dumitru Costin, Președinte al Blocului Național Sindical** – „*Efectele integrării europene asupra forței de muncă din România*”, **Luminița Popescu, Conferențiar, Școala Națională de Studii Politice și Administrative** – „*Politicile publice după aderarea la Uniunea Europeană*”, **Ilie Șerbănescu, analist economic, Ministru al Reformei (decembrie 1997 – aprilie 1998)** – „*Efectele integrării europene asupra economiei românești*”, **Cristian Pârvulescu, Decan al Facultății de Științe Politice, Școala Națională de Studii Politice și Administrative** – „*Viața politică românească după aderarea la Uniunea Europeană*” și **Gabriel Andreescu, Președinte al boardului Solidarității pentru Libertate de Conștiință** – „*Identitatea europeană – de la național la multicultural*”. În urma dezbaterilor au reieșit următoarele idei:

1. Dumitru Costin – „Efectele integrării europene asupra forței de muncă din România”

Strategia de la Lisabona a impus ca țintă pentru 2010 atingerea unei rate a ocupării forței de muncă de 70%. Evoluția ratei ocupării pentru România arată că piața muncii și politica în domeniul ocupării nu constituie o prioritate și nu este conformă cu ținta Strategiei de la Lisabona. Rata redusă a ocupării, în condițiile unui nivel redus al șomajului, conduce la o creștere a riscului de marginalizare și excluziune socială datorită faptului că lucrătorii sunt de obicei necalificați și au o experiență redusă. Nici în ceea ce privește rata de ocupare a persoanelor vârstnice România nu urmează tendința europeană.

În ultimii ani s-a stabilizat rata șomajului în jur de 7%, însă aceasta nu este rezultatul creării de noi locuri de muncă, ci se datorează pe de o parte creșterii ponderii persoanelor ocupate pe cont propriu dar și datorită nivelului ridicat de emigrare înspre statele membre UE. Nivelul persoanelor ocupate pe cont propriu în România ca procent din totalul persoanelor ocupate a atins nivelul de 46,5% în 2005, în condițiile în care media europeană era în jur de 14,8%. Emigrarea forței de muncă este foarte selectivă în ceea ce privește vârsta și educația lucrătorilor migranți. De asemenea, ocuparea forței de muncă în economia subterană, caracterizată de salarii mici, condiții

precare de muncă, puternica nesiguranță a locului de muncă și un nivel redus al protecției angajaților în ceea ce privește durata zilei de muncă necesită o mai mare atenție și o mai mare nevoie de intervenție prin intermediul politicilor în acest sens.

Situația sub-ocupării continuă să fie o problemă ce se refuză a fi tratată. Nivelul scăzut al veniturilor și inflexibilitatea timpilor de lucru sunt considerați factori semnificativi ce contribuie la reducerea disponibilității de a munci. Calitatea percepută a locurilor de muncă în România – măsurată prin nivelul salariilor, gradul de autonomie în muncă și perspectivele de avansare – este mai scăzută decât cea existentă, în medie, în cele mai slab dezvoltate

șase state membre ale UE și mult mai scăzută decât media UE25.

În mod eronat s-a considerat în multe rânduri că nu există o legătură între competitivitatea unei țări și nivelul salariilor sau al protecției sociale. Modelul țărilor nordice infirmă însă acest lucru. În primele cinci cele mai competitive țări din lume, trei sunt din partea nordică a Europei. În topul celor mai competitive națiuni, România ocupă locul 67, toate celelalte țări membre UE, inclusiv Bulgaria, se află înaintea României.

Productivitatea este însă determinată și de factori precum calitatea forței de muncă, calitatea capitalului investit și progresul tehnologic. Competitivitatea depinde mai mult ca oricând de cât de motivată și de bine pregătită este forța de muncă. Rata redusă de participare în cursuri de formare este un motiv de îngrijorare întrucât investițiile în capitalul uman sunt considerate determinante pentru competitivitatea economică a Europei.

Pregătirea continuă constituie, de asemenea, un factor important care le permite oamenilor accesul la locuri de muncă de mai bună calitate, ceea ce va conduce la o mai bună incluziune socială. Pentru atingerea țintelor de inflație, România și-a dezechilibrat economia reală și a acceptat menținerea unui nivel de trai al populației sub limita decenței. De asemenea, a lăsat pe plan secund o țintă care ar trebui să stea la baza politicilor tuturor guvernelor: un sistem de educație care să genereze forță de muncă înalt calificată, competitivă pe piața europeană.

Lucrătorii cu salarii mici au devenit din ce în ce mai mulți, iar nivelul veniturilor lor se deteriorează. Incidența nivelului redus de salarizare a crescut substanțial odată cu creșterea inegalităților în nivelul salariilor. În timp ce salariile celor cu un nivel ridicat de pregătire au crescut constant, nivelul salariilor lucrătorilor cu un nivel redus de pregătire a scăzut, în special în termeni reali. Perdantii tranziției pe piața muncii sunt persoanele cu un nivel redus de pregătire, în special localizate în regiuni cu șomaj ridicat sau în sectoare industriale pe cale de dispariție. Câștigătorii sunt persoanele pregătite care și-au găsit un loc de muncă în general în sfera unor categorii de servicii.

Pentru marea majoritate a lucrătorilor, salariul este principala sursă de venit și, ca atare, nivelul salariului stabilește în mod hotărâtor nivelul de viață al gospodăriilor de salariați. Există diferențe notabile între structura cheltuielilor în gospodăriile din România și cea existentă, în medie, la nivel european, rezultată în special din diferențele notabile în ce privește nivel de trai. Din păcate, cea mai mare parte a resurselor unei gospodării din România sunt încă alocate cumpărării de produse alimentare.

În majoritatea cazurilor, țările integrate în 2004 au procedat la creșteri importante ale nivelului salariului minim tocmai pentru a compensa creșterile de prețuri și influența exercitată de acestea asupra nivelului de trai. Politica promovată în ceea ce privește salariul minim în România demonstrează că instituțiile noastre nu au înțeles încă principiile modelului social european.

Probabilitatea ca un individ să migreze este cu atât mai mare cu cât salariul său din țara de destinație este mai mare decât salariul din țara de origine. În prezent, circa două milioane de români muncesc în țările UE, aceștia contribuind cu 4% la PNB-ul României, deoarece își direcționează câștigurile către propria țară. Acest fenomen a creat un deficit de forță de muncă în România, forțând antreprenorii să importe forță de muncă din alte părți ale lumii. Fenomenul migrației reprezintă o pierdere importantă pentru societatea românească prin potențialul intelectual, științific și economic pe care îl reprezintă imigranții și prin pierderea investiției în educația lor. Majoritatea românilor care au migrat în căutarea unui loc de muncă sunt persoane cu studii superioare, aceștia optând pentru locuri de muncă necalificate. Domeniile preferate de români sunt: agricultura, construcțiile, servicii hoteliere, asistența medicală și menajul.

Există cinci direcții de acțiune prin care se pot îmbunătăți condițiile pe piața muncii din România: (a) îmbunătățirea cadrului legislativ; (b) aducerea la nivel european a mecanismelor prin care se stabilesc standardele de muncă; (c) asigurarea unei mai mari mobilități a forței de muncă; (d) asigurarea accesului de lucrători străini (mai ales din afara UE) pe piața internă; (e) crearea de locuri de muncă de o mai bună calitate.

2. Luminița Popescu – „Politicile publice după aderarea la Uniunea Europeană”

Politicile publice sunt politici utilizate de guvern pentru a asigura administrarea țării. Totuși, nu este vorba de un concept unanim acceptat, pentru că există anumite situații a căror evoluție merge spre o redresare automată și care nu necesită o intervenție guvernamentală.

În cadrul UE există 30 de domenii de competență, unele integrale, altele partajate, altele strict naționale. Competențe strict naționale sunt domeniile sănătății, educației, construcției de locuințe, ajutorul de șomaj, etc. Politicile europene sunt decise la nivelul Comisiei Europene și trebuie adoptate la nivelul tuturor statelor naționale, ele fiind obligatorii. Strategia de implementare este, însă, apanajul instituțiilor naționale. Instrumentele pe care acestea le au la dispoziție sunt (1) legislative, (2) financiare, (3) informative (de comunicare). Instrumentul legislativ este reprezentat de *acquis*-ul comunitar, instrumentul financiar este bugetul de stat, alături

de fondurile de aderare sau fondurile structurale, iar instrumentul de comunicare este resortul instituțiilor naționale.

Orice politică publică are două componente distincte: (a) decizia politică și (b) strategia de transpunere în practică a deciziei. Bugetul este instrumentul cel mai important pentru a răspunde în mod real la cerințele strategiilor elaborate de guvern. Descentralizarea tinde să aducă resursele la nivel local, atât resursele financiare cât și cele umane, implicate în gestionarea proceselor, serviciilor. Politica publică poate fi influențată și de ideologie (stânga – accent mai mare pe protecția socială; dreapta – accent mai mare pe mediul de afaceri).

Politicile publice sunt echivalentul politicilor din interiorul companiilor. Caracterul public este conferit de exprimarea unei alegeri colective, accesibilă, transparentă, care induce responsabilizare (în care grupurile clientelare sau de interese nu au ce căuta). Necesitatea unor politici publice este dată de eșecurile pieței libere (datorate monopolurilor naturale sau altor cauze) sau de motive non-economice (demnitatea umană, coeziunea socială, etc.). Actorii care desfășoară politici publice sunt structurile guvernamentale (ministere, comisii, agenții descentralizate), ONG-urile, sindicatele, organizațiile internaționale și alte instituții care ghidează comportamentul actorilor implicați.

Principalele surse de politici publice sunt documentele de strategie, programele în derulare, problemele identificate în societate, agenda publică și agenda instituțională. Într-o democrație, orice poziție trebuie apărată de o asociație sau de o structură colectivă puternică, pentru că orice politică publică este implementată de beneficiari și aceștia trebuie implicați în elaborarea politicii. De exemplu, la cererea UE, a fost înființat Consiliul Economic și Social, din care fac parte reprezentanți ai guvernului, sindicatelor și patronatelor. Spiritul legii care reflectă politica publică este la fel de important ca și litera legii pentru că va influența aplicarea ei în practică.

Există și teorii alternative, cum ar fi modelul incrementalist, care susține că nu este nevoie de o strategie bine pusă la punct, de un plan coerent, la nivel guvernamental, și că ar trebui mers din etapă în etapă. Însă în domeniul

administrației publice nu se poate desfășura un management eficient fără cuantificare unor indicatori bine definiți. Dacă nu sunt luate în considerare interesele tuturor actorilor sociali nu se poate aplica o politică publică substanțială. Din acest punct de vedere, alocările bugetare sunt un indicator clar al obiectivelor de dezvoltare ale unui stat.

3. Ilie Șerbănescu – „Efectele integrării europene asupra economiei românești”

În prezent nu mai putem vorbi despre o economie „românească”, ci de o economie a României. În urma reformelor determinate de procesul de integrare europeană, economia românească a fost înlocuită de firmele străine. Uniunea Europeană a sprijinit acest proces pentru că a fost în favoarea statelor membre.

Economia din România a fost privatizată cu capital străin aproape în întregime. Băncile românești sunt filiale ale unor bănci străine, pentru că exportul de capital este foarte profitabil pentru piețele occidentale. Deficitul extern constituie una din marile probleme ale României, capitalul românesc lipsind din sistemul bancar.

O altă problemă este că România are doar 4 milioane de contribuitori la bugetul de stat; singura soluție, pentru a evita prăbușirea sistemului pensiilor de stat și al asigurărilor sociale și de sănătate, este mărirea numărului de contribuitori. Sistemele de pensii private sunt o soluție doar în cazul marilor companii care și le pot permite.

Un efect imediat al integrării este reflectat de prețurile la gaze și la carburanți, care sunt dependente de economia mondială. Totuși, marile țări ale UE și-au păstrat controlul strategic asupra sistemului energetic (cu excepția Germaniei unde controlul aparține capitalului autohton privat), dar și asupra sistemului bancar. Anumite limite și pârgii economice trebuiau să fie păstrate de statul român, mai ales acolo unde profitul vine de la sine (gaze, electricitate, bănci, etc.). Privatizarea este necesară acolo unde e nevoie de performanță economică.

Unul dintre motivele pentru care România se integrează în UE îl reprezintă nevoia statelor membre de forță de muncă ieftină și sigură. Denigrarea imaginii lucrătorilor români în Marea Britanie este inacceptabilă și reflectă interesele unor grupuri politice obscure, deși capitalul britanic domină siderurgia din România. În acest context, menținerea vizelor pentru Marea Britanie reprezintă o atitudine irațională.

Un alt motiv al integrării este existența unor noi piețe est-europene care pot revitaliza piața europeană în ansamblu. Prin infuzia de capital occidental se creează premisele unui consum sporit al produselor vest-europene. În același timp, UE ocupă și o serie de avanposturi strategice în această parte a continentului.

Efectele procesului de integrare europeană vor fi complexe. Partea privatizată a economiei va merge bine, pentru că beneficiază de un management superior. Partea autohtonă a stagnat și va începe să dispară gradual, fiind preluată de companiile multinaționale. Prețurile nu vor crește, dar nici nu vor scădea, va fi doar o aliniere la prețurile occidentale. O creștere se va produce doar la produsele agro-alimentare, datorită implementării normelor europene fito-sanitare, ecologice și de igienă, care se vor transfera în prețul de consum. În domeniul serviciilor creșterile sunt inevitabile, dar nu vor fi spectaculoase.

Faptul că economia UE este reglementată atât la nivel național cât și la nivel european va presupune costuri suplimentare pentru România. Însă, în timp ce în UE media încasărilor la buget este de 40% din PIB, în România aceasta este de doar 30% (inclusiv cei 2% asigurați din fonduri europene), iar bugetul conține și banii alocați proiectelor, care pot rămâne nefolosiți.

Infrastructura României nu este nici ea satisfăcătoare, mai ales în privința construcției de drumuri și de locuințe. UE are politici publice puternice, prin care statul a investit foarte mult în infrastructură. România nu va putea să investească în protecția socială la nivelul statelor UE dacă nu va deveni mai competitivă.

Cea mai mare parte a costurilor integrării României vor fi plătite de țaranul român. În cadrul UE s-a produs încă din anii '60-'70 procesul de dispariție a micilor producători, prin creșterea suprafețelor agricole exploatate de firmele agro-alimentare. De aceea, trebuie să avem în vedere că dezvoltarea rurală înseamnă tocmai reconversia oamenilor din mediul rural către alte domenii decât cel agrar.

4. Cristian Pârvulescu – „Viața politică românească după aderarea la Uniunea Europeană”

Partidele politice românești sunt niște forme particulare, existând diferențe mari față de marile familii europene. Se poate estima, totuși, că integrarea europeană va produce o europeanizare a partidelor politice românești în cel puțin 4-5 ani.

În momentul actual socialismul european este în criză, la fel ca și ideologia creștin-democrată, care se orientează tot mai mult către neo-conservatorism. Federalismul – valoare a grupului popularilor europeni – nu este împărtășit de toate formațiunile care se revendică de la acest grup, exemplul cel mai elocvent fiind conservatorii britanici. Familia liberală este considerată a fi depășită din punct de vedere istoric. În prezent ea revine sub multiple și variate fațete, cu nuanțe creștin-democrate, sociale și chiar conservatoare (în țările nordice).

Socialismul european are o puternică tradiție internaționalistă, participarea la guvernarea națională fiind secundară în raport cu principiile ideologice. O premisă împărtășită atât de social-democrați cât și de creștin-democrați este că statul este secundar societății. În același timp, grupul socialist din Parlamentul European este unul dintre cele mai unitare, partidele naționale acționând ca filiale ale aceluiași partid. O orientare nouă în rândul socialiștilor europeni a fost „a treia cale”, care punea un accent mai mare pe creșterea economică, însă rezultatele sale nu au fost pe măsura așteptărilor. Astfel, clasa muncitoare a început să voteze, în Europa de Vest, mai mult cu partidele naționaliste.

În România, PSD se definește ca partid socialist. Cu toate acestea electoratul său se înscrie în caracteristicile partidelor conservatoare din Europa, fiind predominant rural și vârstnic. Viziunea PSD nu este clară, asta și datorită fragmentării interne și lipsei militantismului, dar și datorită atașamentului prea mare față de administrație (un atu, atunci când se află la guvernare, dar un handicap în opoziție). Incapacitatea de a atrage votul tinerilor este în continuare o problemă care se datorează, în primul rând, comunicării slabe pe nivelele sociale diferite și rigidității structurale. Cu toate acestea, apartenența la grupul socialist european favorizează PSD, pentru că îl integrează partidului cel mai bine orientat către dimensiunea europeană.

Creștin-democrația are perspective slabe de dezvoltare în România, datorită lipsei tradiției catolice care îi favorizează existența în Europa de Vest. Deși nu este un curent politic confesional, creștin-democrația se bazează pe valorile creștinismului și pe personalism (spre deosebire de colectivismul socialismului). Persoanele sunt importante, însă nu ca indivizi raționali (ca în cazul liberalilor), ci ca membri ai unei comunități sociale.

PD încearcă să realizeze o acrobație politică, dorind să se transforme dintr-un partid social-democrat într-unul creștin-democrat. Totuși, o asemenea metamorfoză este puțin credibilă, datorită contradicției între valorile celor două ideologii. Explicația acestei schimbări este dată de o viziune pragmatică. PNȚCD nu a reușit să umple vidul creat de dispariția CDR, iar PD a dorit să umple acest vid politic. Însă abordarea mecanică a PD arată că avem o problemă serioasă în dezvoltarea partidelor politice din România, mai ales pentru că distincția stânga-dreapta a devenit irelevantă la noi. Constituirea Alianței D.A. este un exemplu concludent, pentru că s-a vrut o alianță de dreapta la guvernare, dar s-a manifestat ca o alianță de stânga în alegeri. De fapt ea s-a situat la centrul spectrului politic.

Astfel, PD atrage în prezent o clientelă politică pragmatică, ce poate părăsi partidul oricând. Este o problemă generală a partidelor politice românești că structura lor nu permite menținerea unui sprijin politic pe termen lung. În cazul PD, oamenii de stânga care l-au fondat au părăsit partidul după preluarea conducerii de către Traian Băsescu. În prezent, partidul se bazează pe primari și are o structură modestă.

PNL trece printr-o criză de succesiune, cea mai importantă criză din viața unui partid. Deși a schimbat șase președinți după 1990, actuala criză pare mai serioasă pentru că vine în momentul în care partidul se află la guvernare. Formarea platformei liberale dizidente nu este o distrugere a partidului, ci doar o formă de opoziție internă. PNL are și o problemă doctrinară, oscilând între o viziune conservatoare a liberalismului, susținută de Valeriu Stoica, și un social-liberalism practicat la nivel european. Fuziunile cu ApR și Inițiativa Social-Liberală, dar și cu UFD, au accentuat diferențele din interiorul partidului. În prezent lupta se dă între Tăriceanu („oligarhul”) și Stolojan („tehnocratul”).

UDMR nu este un partid, ci o organizație etnică afiliată Partidului Popular European (PPE) datorită existenței unor teme comune cu acest curent (federalism, autonomism). Trebuie evidențiat chiar faptul că sprijinirea statutului minorităților este o condiție pentru integrarea PD în PPE (cu toate că PD a avut o poziție naționalistă în această privință). UDMR supraviețuiește datorită acceselor naționaliste ale partidelor românești și datorită solidarității etnice de răspuns. Conflictul cu Uniunea Civică Maghiară (UCM) este o problemă de viziune ideologică, UCM fiind mai

conservatoare, iar UDMR mai pragmatică. În context european, UDMR va avea o problemă de adaptare, dar va rezista datorită accentelor naționaliste ale alegătorilor din Transilvania, care nu pot fi neglijate de nimeni.

PRM nu are un viitor prea bun după aderarea la UE. Alegătorii săi sunt perdanții tranziției, aparținând generațiilor mature spre vârstnice, care se implică din ce în ce mai puțin în procesul electoral. Scorul mare din 2000 s-a datorat unui vot conjunctural produs de dispariția CDR.

PC este un partid intrat în politică doar prin alianțe, nu are militanți; intrarea în alianța cu PSD în 2004 i-a semnat sentința pentru că a pierdut momentul bun de după alegerile locale, când putea forma echipe în teritoriu. Este adevărat că, în condițiile în care pentru un europarlamentar vor fi necesare 350.000 de voturi există șanse, dar ele sunt infime. PC este un exemplu al faptului că nu se pot construi partide politice pe baza unor rețele de afaceri.

PNG are un discurs naționalist, pe teme similare cu ale PRM, care va fi valorificat în alegerile europene. Intrarea în Parlamentul European poate conferi notorietate în vederea alegerilor legislative. Pragul electoral de 5% nu mai constituie un obstacol, iar campania lor electorală este continuă, unicul vector fiind Gigi Becali. Singura soluție pentru a evita ascensiunea unor astfel de partide extremiste este introducerea unui sistem electoral mixt, o combinație între votul pe liste și votul uninominal. Din păcate, partidele din România nu doresc o schimbare a sistemului electoral pentru că asta ar impune reformarea structurilor și organizării interne, ceea ce constituie un proces destul de dificil și îndelungat, fără beneficii clare pe termen scurt.

5. Gabriel Andreescu – „Identitatea europeană – de la național la multicultural”

Statutul de națiune presupune îndeplinirea anumitor condiții obligatorii de către orice entitate: ea trebuie să recunoască granițele altor state; să aibă un guvern cu autoritate internă și externă; să respecte drepturile și libertățile fundamentale ale omului, indiferent de originea etnică sau identitatea religioasă a cetățenilor săi.

Națiunea de tip civic este definită pe criterii de egalitate și non-discriminare. Națiunea de tip cultural este definită doar de apartenența la un anumit grup etnic. Anumite națiuni sunt mai omogene din punct de vedere cultural, iar altele sunt mai puțin omogene. Acest lucru se datorează frontierelor actuale, care sunt rezultatul unui proces istoric afectat de curentul naționalist, potrivit căruia frontierele culturale trebuie să coincidă cu frontierele naționale. Niciodată, însă, frontiera trasată nu poate include o națiune culturală omogenă.

Națiunea este o construcție politică bazată pe voința populației de pe un anumit teritoriu de a constitui un stat de sine stătător. Viabilitatea statului nu poate fi asigurată, însă, decât prin menținerea păcii sociale și a justiției interne, care includ și administrarea diversității identitare.

După 1945 sistemul ONU a definit dreptul internațional pe baza națiunii civice. Dreptul popoarelor la autodeterminare este și el recunoscut de dreptul internațional, însă doar în condițiile respectării statu-quo-ului pentru menținerea păcii. În anumite situații, totuși, lucrurile încep să aibă un contur dramatic datorită conjuncturilor speciale (de exemplu, cazul Kosovo). Dimensiunea culturală are sens atunci când există tradiții specifice și o voință de a avea un sistem propriu. În relațiile

internaționale postbelice un actor semnificativ este omul ca individ. Cetățenia poate introduce drepturi noi la nivel statal. Normele internaționale nu reprezintă singurul factor în dreptul internațional.

Două noțiuni recente trebuie analizate cu atenție: interculturalismul și multiculturalismul. Interculturalismul presupune integrarea minorităților în majoritate, ca lucru esențial, dar nu în sensul asimilării. Problemele interetnice se pot rezolva și prin alocarea unor cote speciale pentru minoritățile naționale în administrația publică (după exemplul Tirolului de Sud). În acest caz, comunicarea interetnică reprezintă baza unității politice a întregii națiuni.

Multiculturalismul reprezintă un set de realități și politici caracterizate de o diversitate culturală generată de voința de a crea o ordine care să asigure pace etnică și justiție prin integrare. Minoritățile au, însă, nevoie și de un anumit grad de separare sau *privatitate* comunitară, manifestată prin existența unor instituții proprii. *Privatitatea* implică dreptul la viață privată care este extins la nivelul comunității.

Sintagma „minoritate națională” este legată de ideea de protecție. Minoritatea este apărată prin intermediul dreptului internațional, dar și prin motivația istorică. Din motive de evitare a discriminării, unele grupuri de acest tip pot opta pentru termenul de „comunitate”. Discriminarea pozitivă a început să capete conotații negative, de aceea au fost adoptate sintagmele „măsuri speciale” sau „acțiuni afirmative”, care vizează emanciparea comunității în totalitate.

În cazul minorităților religioase, dreptul se bazează pe libertatea de conștiință și de expresie, care, în perioada postbelică, sunt o problemă de opțiune individuală. Neutralitatea statului asigură dezvoltarea tuturor cultelor și protecția drepturilor lor în mod adecvat (de exemplu, în Statele Unite). Orice suprapunere a națiunii și religiei în termeni instituționali este contraproductivă pentru multiculturalism.

6. Evaluarea chestionarelor

Întrebările din chestionar au vizat așteptările participanților înaintea seminarului, evaluarea fiecărui conferențiar având în vedere criteriile interactivității, noutății, eficienței și conținutului informațional (pe o scară de la 1 și 5, 1 fiind cel mai jos nivel, iar 5 fiind cel mai înalt), aprecierea organizării primului seminar, relaționarea dintre cursanți, dintre cursanți și profesori și recomandări pentru seminariile viitoare.

Cel mai des invocate așteptări generale legate de curs au fost: asimilarea de noi informații, cunoașterea vieții interne a partidelor politice, o dezbatere deschisă, dialogul între diferite categorii profesionale, pregătire și formare profesională, căutarea de soluții pentru problemele României. Participanții au apreciat prestația conferențiarilor, în special în ceea ce privește conținutul informațional.

Aprecierea organizării primului seminar a fost superioară și peste medie – majoritatea cursanților acordând în acest caz calificativele: „Bună” și „Foarte Bună”. În ceea ce privește aprecierea relațiilor stabilite între cursanți și profesori, participanții au considerat că acestea au fost foarte bune și s-a realizat o comunicare în parametri foarte buni.

Recomandările cursanților vizează următoarele aspecte: activități de *team-building*, alocarea unui timp mai mare pentru discuții, introducerea unui moderator pentru dezbateri, mai multă interactivitate, furnizarea unor suporturi de curs, introducerea unor cursuri de comunicare politică și de protocol diplomatic.